

TEOLOGIE OSOBY A BOŽÍHO ZJEVENÍ U PROFESORA V. I. NESMELOVA

VÁCLAV JEŽEK, Pravoslávna bohoslovecká fakulta PU, Prešov

Bohužel ne všechny význačné teology se stali široce známými v badatelském světě. Jejich díla jsou z různých důvodů opomíjena, či zapomenuta. Mezi takové autory jistě patří i profesor V. I. Nesmelov, který patří mezi méně známé ruské teology/filozofy. Tento teolog sice není úplně neznámý, nicméně jeho teologické myšlenky nenacházejí zasloužené širší odezvy u soudobých teologů.

Ve svých dílech, Nesmelov rozvinul vysoce originální teologii a filozofii, která si zasluhuje podrobnější studium. Byl to autor, který byl dobře obeznámen s patristickou literaturou a moderní filozofií svého období. V. I. Nesmelov žil v letech 1863 – 1937 a působil na Kazaňské duchovní akademii, která dosahovala vysoké úrovně v teologických a filozofických oborech. Učitel a mentor Nesmelova na této akademie byl V. A. Snegirev (1841 – 1889), který vyučoval psychologii a filozofii. O Snegirevovi Nesmelov napsal: „On pozoroval (Snegirev) v dílech ranných křesťanských otců úžasný obraz o vztahu víry k poznání. Pozoroval jak tyto otcové shromáždili celý korpus racionálního poznání a zharmonizovali jej s prvky víry, a přijali jako správné jenom to co je zjeveno v Zjevení a v lidském poznání a odmítli to co odporovalo pravdě.“ ([1], 136) Můžeme říci, že toto úsilí určit povahu vztahu mezi zjevením a racionálním poznáním se projevovalo taktéž u Nesmelova, který této problematice věnoval celý svůj život.

Ve svém díle *Dogmatický systém Řehoře Nysského* Nesmelov podrobně studoval teologii Řehoře Nysského a snažil se pochopit jak tento církevní autor chápal filozofii a její vztah k teologii. Nesmelov se ptal „jak chápal Řehoř Nysský svůj ideál křesťanského filozofa nebo-li zda-li se mu podařilo změnit křesťanskou teologii v filozofii-vědu a naopak starověké myšlení v křesťanskou teologii“ ([2], 623). Tuto problematiku studoval Nesmelov v kontextu polemiky Řehoře Nysského proti racionalisticky orientovanému Eunomiovi, který věřil, že racionální myšlení je kritérium k posuzování hodnověrnosti Zjevení. Podle Nesmelova Řehoř Nysský byl první který „ukázal, že zdravé křesťanské racionální myšlení ortodoxního křesťanského filozofa, by nemělo přistupovat k Božím Zjevení jako cizí k cizímu, ale jako k něčemu co je mu vlastní. Opravdová křesťanská filozofie je ukryta v Bibli, a ten, který tyto knihy Božího Zjevení zná získává určitým způsobem způsob Božího myšlení a skrze něj se stává moudrým člověkem.“ ([2], 623)

Podle závěrů Nesmelova Řehoř Nysský věřil, že existuje vnitřní příbuznost mezi filozofií a Božím Zjevením. Řehoř Nysský je tedy představitel „originální koncepce křesťanského poznání“, kterou podle Nesmelova vyvinuli i jiní otcové církve. Nesmelov se shodoval s teologií ortodoxních otců, když tvrdil, že „Člověk nemůže říci nic nového anebo pravdivějšího než Duch Svátý a lidské slovo není pravdivější než Boží Zjevení

a tudíž je přirozené, že Boží Slovo musí být přijato skrze racionální víru jako zdroj absolutní pravdy.“ ([2], 627)

V shodě s ortodoxními patristickými autory, Nesmelov věřil, že sice racionální poznání je užitečné pro teologii, ale nemůže nahradit primární úlohu víry a apriorní metafyziky, která je daleko hlubší než racionální myšlení ([3], 235 – 237). Podobnou teorii můžeme najít mimo jiné u Řehoře Palamy a Maxima Vyznavače. Ve svém nepublikovaném díle *Problema znanija (Otázky Poznání)* Nesmelov chtěl dokázat, že filozofie je věda o bytí, jejím původě a existence, jak se jeví v mysli člověka, které tyto věci zkoumá ([3], 165).

Tak jako drtivá většina východních otců církve, tak i Nesmelov zastával názor, že racionální myšlení nám samo o sobě nemůže poskytnout poznání Boha. V tomto ohledu i dogmatické formulace jsou produkty racionálního myšlení a tudíž jsou omezeny. Víra a poznávání Boha jsou věci, které si vyžadují účast a spolupráci s Bohem na poli osobního setkání a nedají se získat či dokumentovat na bázi lidského rozumu. Nesmelov rozlišuje přitom mezi náboženskou vírou a náboženským vyznáním: „Náboženská víra je intuitivní poznání Božího bytí a jeho projevu ve světě, zatímco náboženská vyznání jsou logicky vyvozené fakta pramenící z možností lidského bytí, z univerzálně uznávaných kapacit lidské náboženské zkušenosti a jedinečných náboženských zkušeností lidí, které jsou obdařeny zvláštní mystickou čistotou, citlivostí k náboženským zkušenostem, k poznávání Božích aktivit k světu a Jeho charakteristice.“ ([4], 69) Můžeme tedy říci, že Nesmelov, do jisté míry tvrdí, že i samotná schopnost racionálně myslet je úměrná našemu vztahu k Bohu. Čím více se k němu přibližujeme i samotné racionální poznávání se vyjasňuje.

V rámci svých snah o pochopení podstaty víry Nesmelov vyvinul teorii intuitivismu jejíž podstata tkví v „bezprostředné kontemplaci náboženského základu světa, která v některých bodech dosahuje nejvyšších možných stupňů jasnosti, a je formulována prozřetelnostmi v dogmatickém náboženském zjevení a i když většina obyčejných lidí nebyly schopni zachytit a zřetelně formulovat svoje bezprostředné intuice hlubin bytí, vždy tajně a mysticky žili tajné náboženské dogmata zjevení.“ ([4], 9 – 10)

Mezi nejdůležitější teologické myšlenky, které Nesmelov vyvinul patří nesporně jeho teologie osoby a obecnství. V tomto ohledu předběhl dobu, neboť podobné myšlenky se objevují u současných pravoslavných autorů jako jsou například Zizioulas a Nellas.

Spásu člověka vidí Nesmelov primárně na úrovni kategorie „osoby“. Bůh je Osobou a On komunikuje s námi jako s osobami. Osobní existence je nevyšším druhem existence. Bůh jako Osoba je základem jakékoliv osobní existence. Oproti některým patristickým autorům Nesmelov chápal myšlenku „v obraze Boha“ především ve smyslu osobní existence. Jak víme, různí otcové církve vykládali „v obraze Boha“ různými způsoby. Někteří chápali tento obraz ve smyslu *psyché*, jiní zase ve smyslu *nusu* atd. Naopak Nesmelov vehementně tvrdí, že osobnost člověka „není jenom pouhé zrcadlo ve vztahu k Bohu, ale opravdové zobrazování Boha a obraz Boha v člověku nemá svůj původ v nějaké kontemplaci, ale představuje se autentické lidské osobě ve vší svoji přirozené povaze a aktivitě, takže takto, aktivita nám bezprostředně otevírá opravdovou charakteristiku Boha, Takový jaký je v Sobě.“ ([5], 270) Člověk, je opravdovou osobou jenom do té míry do které odráží bezpříčinné Bytí Boha, který existuje jako osoba ([5],

270). Nesmelov má dynamické chápání osoby, v čemž se shoduje s autory jako byl například Maximus Vyznavač. Navíc, ve svém myšlení poukazuje na to, že osoba je něco do čeho musíme dorůst. Primární charakteristikou osoby je, že vstupuje do vztahů. V tomto ohledu se Nesmelova teologie nápadně podobá na pozdější pravoslavnou teologii obecnosti. Osobní existence stojí u počátku a u konce naší spásonosné existence.

Podle Nesmelova, když přestaneme existovat jako osoby, stáváme se pouhými prvky smyslového světa. V tomto ohledu Nesmelov chápe osobu především jako *duchovní osobu* zatímco fyzickou existenci hodnotí jako existenci neosobní. Píše: „Na druhé straně, nezávisle, na úspěších člověka a jeho kulturní přeměny, člověk zůstává jednoduchou věcí světa a jednou z jeho částí, a tato věc podléhá přírodním zákonům a také se rozpadá podle přírodních zákonů a nevědomě v tomto ohledu zůstává pod formou osoby.“ [5] Pokud člověk nabírá charakteristiku bezbožného světa jeho autentická osoba se rozplývá, zatímco pokud řídí svůj život v rámci obrazu Boha stává se autentickou osobou.

Člověk jako osoba nepřistupuje k Bohu a k nadsmyslovému světu jako k něčemu cizímu, ale k něčemu co je mu příbuzné. Vztah člověka k Bohu vychází z jejich ontologické vzájemnosti. Víra člověka tedy není víra v něco objektivně odlišného, ale víra v něco co vychází ze samotné charakteristiky člověka jako bytosti sdružující v sobě nadsmyslový a smyslový svět. Nesmelov pozoruje: „Lidská bytost nepředpokládá objektivní existenci ideálního světa na základě různých náboženských přesvědčení, ale sama v sobě bezprostředně zná o existenci dvou světů-smyslového a nadsmyslového, duchovního a fyzického: lidská bytost nejenom že jednoduše věří v existenci nadsmyslového světa, ale bezprostředně ví o něm, a to na základě toho, že tento nadsmyslový svět sám oživuje osobnost.“ ([5], 267)

Nesmelov dále pozoruje, že „myšlenka o Bohu, bylo dána člověku, ne z nějakého konkrétního místa jako například z Božího vnitra, ale subjektivně a realisticky existovala na základě lidského charakteru osoby, jakožto živoucím obrazu Boha. Kdyby lidská osoba nebyla ideální vůči reálným podmínkám své existence, lidská osoba by nemohla mít ideu o Bohu a žádné zjevení by nemohl ji tuto ideu poskytnout, neboť by neměla kapacitu ji pochopit. Dále, kdyby člověk nemohl kontempletovat ideální přirozenost své osoby, nemohl by mít žádné poznání o opravdovém Božím bytí, a žádné nadsmyslové reality by mu toto poznání nemohli poskytnout, jelikož skrze svoje lidské poznání by mohl přijmout jenom realitu smyslového světa a realitu sebe, jako fyzické části světa. Ale lidská osoba je opravdová v bytí a ideální ve vztahu k své přirozenosti, a na základě její opravdové ideality bezprostředně objektivně podporuje existenci Boha jako opravdové Osoby.“ ([5], 256 – 257) Nesmelov dále naznačuje, že nemůžeme vědět nic o Bohu v rámci jeho bytnosti, ale můžeme vědět o jeho existenci na základě toho, že se projevuje jako Osoba. Navíc, naše osobní existence se zosobňuje právě skrze osobu Boha. Nesmelov píše: „Samozřejmě, že nemůžeme vědět a ani nevíme jakým životem Bůh žije, ale skrze kontemplaci sebe samých, víme, že Bůh v Sobě je nezávislou živoucí Osobou. Nejeví se nám jenom jako Osoba skrze subjektivní charakteristiky naší vlastní kontemplace a myšlení, ale On tímto způsobem skutečně se zjevuje v nás a tímto způsobem také existuje nezávisle od nás, neboť Bůh je bytí bez omezení a podmínek. Existuje jako bezpodmínečná Osoba a proto ve své přirozenosti všechny charakteristiky a podmínky Osobního bytí: a bohatství vše chápající mysle, a opravdovou možnost

neomezené svobody, a věčnou důstojnost jednoho cíle... Poznáním Boha skrze Osobu, získáváme úplné a totální poznání o NĚM, Který Je podle Svě vlastní přirozenosti, ale přitom nemůžeme vědět jakým způsobem existuje. Naše vlastní osoba žije podle podmínek omezené existence, a všechny naše skutky jsou omezeny různými limity života a tudíž se nutně fragmentuje na různé akta a nutně se vstřebává do formy postupných životních procesů. Ale Bůh existuje jako bezpodmínečná Osoba a nemůžeme Mu přisoudit podmínečné formy našich omezených možností.“ ([5], 270 – 271)

Můžeme zde u Nesmelova pozorovat skutečný teologický přínos ke koncepci osoby. Nesmelov zde dosáhl myšlení, které se v moderní době znovu objevuje na bázi studia děl Kapadokijských otců. Podle Nesmelova naše existence jako osoba nám umožňuje poznávat Boha, který je Osobou *par excellence*, vidět naši vlastní omezenost v porovnání s Bohem, dále, naše osobní existence se stává střediskem kontaktu Boha s člověkem a stvořením, a čím více kontemplujeme svoji vlastní osobu, tím více se zosobňujeme do Boha.

Pád člověka spočívá v jeho odmítnutí být autentickou osobou. Paradoxně, prvotní lidé se ve svém hříchu chtěli stát autonomními osobami, ale zvolili jsi špatnou cestu. Místo aby se stali autonomními osobami skrze Boha a jeho Osoby, chtěli se stát autentickými osobami sami o sobě, čímž podleli iluzi. Nesmelov píše: „Pod vlivem zlé racionální síly, se člověk chtěl stát bohem. Ustanovil sebe jako neobyčejnou iluzi..., ale samotný fakt, že člověk mohl upadnout do iluze o možnosti toužit po božském životě, že nebyl spokojen se svým postavením ve světě a že mohl svoji situaci odmítnout, ukazuje že Bůh není tvorem náhody a není otrokem přírody.“ ([6], 3 – 4) Skrze hřích, člověk podřídil svůj duchovní život mechanické příčinnosti a tímto způsobem podřídil svého ducha obecnému řetězci světského života,, stal se jednoduše “obyčejnou věcí světa,, “člověk-věc,,

Pád člověka znamenal i pád stvoření. Pád “zničil Bohem daný řád tvorstva,, Člověk po pádu se stává součástí deformovaného tvorstva a stává se pouhou hříčkou mechanické příčinnosti. Pád znamenal to, že všechny Boží tvorové “přestali odpovídat racionálnímu základu bytnosti,, a “podřídili se k neustálému spěchu,, (viz. Řím. 8: 20). Skrze hřích prvotní lidé “obrátili Bohem daný řád bytí a přerušili Boží myšlení o bytí ([7], 411 – 413).

V souvislosti s pádem člověka Nesmelov rozvíjí několik originálních myšlenek. Tvrdí, že Bůh by se nemohl smilovat nad lidstvem, kdyby jeho hřích spočíval v ontologické nenávisti vůči Bohu. Tj. prvotním lidem bylo více méně odpuštěno, protože se nejednalo o hřích proti Bohu z nenávisti vůči Bohu, ale o omyl týkající se lidí. Navíc pád neznamenal vnitřní změnu tvorstva a člověka, ale od-osobnění. Nesmelov píše, že skrze pád „člověk se nezměnil ve své přirozenosti, ale změnil charakter vztahu mezi prvky této přirozenosti. Neztratil ani svoji mysl, ani svůj cit, a ani svoji svobodnou vůli a zachoval si stejné fyzické složení, které mu bylo dáno při stvoření skrze moudrou vůli Boha. Nicméně po pádě člověk se stal úplně jinou osobou, jelikož jeho pád znamenal nastolení opozice těla a ducha, což se zákonitostí jeho existence, a podřídilo jej to k zákonu hříchu, a v současné době jej posunulo do abnormálního vztahu s Bohem a světem“ ([8], 258).

Podle Nesmelova, člověk ve svém každodenním životě existenčně zjišťuje, že se nemůže spasit jenom na základě své lidské přirozenosti. Ani morální zákon sám o sobě

pramenící z lidských ideálů nemůže člověka zachránit. Už jenom fakt, že zákon existuje znamená, že člověk zná, že jej porušil (viz. Řím. 3: 20). Člověk nepotřebuje učitele morálního života, který by mohl být například ztělesněný Božím zákonem, ale člověk potřebuje Spasitele, který jej spasí z života v nepravdě ([8], 305). Tento Spasitel byl Ježíš Kristus. Kromě jiného, Ježíš Kristus svým bezhříšným životem také ukázal, že i když zlo existuje „v každém případě svět uskutečňuje Bohem vytyčený cíl ideálního bytí“ a tudíž „ospravedlnil Boha v jeho tvůrčí činnosti“ ([8], 305).

Ježíš Kristus nás spasil aniž by změnil základ stvoření. Potvrdil ontologickou dobrotu stvoření a Božího záměru. „Svět a lidská bytost nemohou být zničeny, neboť nyní jsou spojeny ve své struktuře se všemohoucím Stvořitelem.“ ([8], 341) Skrze svoje narození z Panny, Kristus na věky sjednotil lidskou přirozenost se svojí Božskou přirozeností ([8], 340). Nesmelov píše: „Úplné vítězství nad hříchem, se nemůže zakládat na morálním životě člověka, ale jenom na základě spravedlivé smrti toho, který zemřel za pravdu morálního života tedy Ježíše Krista.“ ([8], 308, 310, 312)

Teologické myšlení V. I. Nesmelova je obšírnější než jsme stačili zde načrtnout. Jisté je, že jeho originální teologické myšlenky si zasluhují větší pozornost v současné teologii než tomu bylo doposud. Doufáme, že i tento krátký přehled jeho myšlení přispěje k tomu aby se teologické úsilí obšírněji věnovalo tomuto autorovi.

LITERATURA

- [1] NESMELOV, V. I.: „Pamjati Benjamina Aleksejeviče Snegireva.“ In: *Pravoslavnij Sobesednik* 1889, květen.
- [2] NESMELOV, V. I.: *Dogmaticeskaja sistema sv. Grigorija Niskavo*. Kazan 1888.
- [3] NESMELOV, V. I.: *Protokoli zasedanij Soveta Kazanskoj Duchovnoi akademii*. PSKDA 1888.
- [4] NESMELOV, V. I.: *Vera i znaniya s točki zrenija gnoseologii*. Kazan 1913.
- [5] NESMELOV, V. I.: *Nauka o Čeloveke*, část první. Kazan.
- [6] NESMELOV, V. I.: *Vopros o smysle žizni a učenii novozavetnavo otkrovenia*. Kazan 1895.
- [7] NESMELOV, V. I.: *Otziv o sočinienii studenta N. Lebedeva „Biblejskoe povestvovanie o grechopadenii pervozdanich ljudej v sopostavlenii s skazanijami jazičeskoj drevnosti i filozofskimi gipotezami pozdnejševu vremeni*. PPSKDA 1914.
- [8] NESMELOV, V. I.: *Nauka o Čeloveke*, část druhá. Kazan 1906.

Václav Ježek, PhD.

Pravoslávna bohoslovecká fakulta PU

Masarykova 15

081 60 Prešov

SR

e-mail: vjezekfh@saris.unipo.sk